

SPIS TREŚCI

Jarosław Szarek – „Nie mogę o tym pisać ani myśleć” 5

Operacja (anty)polska NKWD

Hiroaki Kuromiya – Wielki Terror w ZSRS 1937–1938 8

Od samego początku swojego panowania sowiecki reżim komunistyczny używał terroru jako nieodzownego narzędzia prowadzenia polityki. Dzisiaj trudno nam sobie wręcz uzmysłwić, jak ogromna była skala jego stosowania. A jednak Wielki Terror lat 1937–1938 nawet w historii tego reżimu wyróżnia się jako czas wyjątkowych prześladowań politycznych.

„Operacja polska” 1937–1938 na tle mechanizmów Wielkiego Terroru.

Z Nikitą Pietrowem rozmawia Henryk Głębocki 17

Stalin nie lubił Polaków, ponieważ odkrył, że przynależność narodowa jest dla nich ważniejsza niż przynależność klasowa. Przekonał się o tym w 1920 r., kiedy załamał się marsz bolszewików na Warszawę.

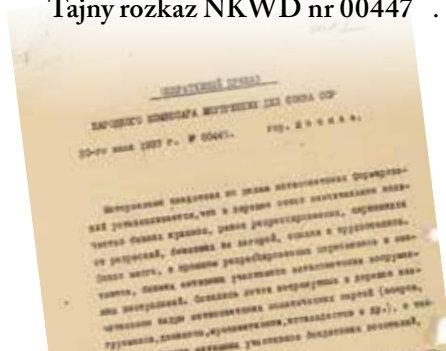
Marek Klecel – Ludobójstwo przed wojenną zagładą.

„Operacja polska” NKWD. 36

W połowie lat trzydziestych ubiegłego wieku rozpoczęły się deportacje ludności polskiej z terenów, które po traktacie ryskim z 1921 r. znalazły się w granicach Związku Sowieckiego. Wkrótce potem, w latach 1937–1938, nastąpiła „operacja polska”, nadzorowana przez władze NKWD, w której zamordowano za samo pochodzenie co najmniej 111 tys. Polaków, uznanych za szpiegów lub wrogów Związku Sowieckiego.

Marcin Majewski – „Operacja kułacka”.

Tajny rozkaz NKWD nr 00447 52

W latach 1937–1938 terror w ZSRS osiągnął niespotykane dotąd rozmiary. Jak wyliczył francuski historyk i sowietolog Nicolas Werth, „w ciągu niespełna szesnastu miesięcy, od sierpnia 1937 do listopada 1938, po paradii procesów przed doraźnymi sądami skazano na śmierć i rozstrzelano 750 tys. sowieckich obywateli. Daje to prawie 50 tys. egzekucji miesięcznie, 1600 dziennie”. Badacze są zgodni, uznając za dwie najważniejsze operacje NKWD w latach 1937–1938 „operację polską”, która stanowiła wzorzec dla działań przeciwko mniejszościom narodowym, oraz „operację kułacką”, czyli wymordowanie ludzi uważanych za wrogów klasowych.

Jurij Szapował – System więzienne-łagrowy

w czasie Wielkiego Terroru 62

W latach trzydziestych XX w. sowiecki reżim komunistyczny rozbudował do monstrualnych rozmiarów system obozów i więzień, planując przeprowadzenie na ogromną skalę akcji terrorystycznej w celu ostatecznego wyeliminowania domniemych wrogów.

Anna Zechenter – Skrwawiona winnicka ziemia 70

Latem 1943 r. do Winnicy na Ukrainie ciągnęli ludzie z całej okolicy. Wieść o odkopanych tam przez Niemców dołach śmierci z ciałami osób rozstrzelanych przez NKWD w latach 1937–1938 rozeszła się błyskawicznie i poruszyła wszystkich, którzy od lat szukali bliskich, aresztowanych na Podolu pod koniec lat trzydziestych.

Szukam prawdy o „podolskim Katyniu”. O pierwszym ujawnionym miejscu zbrodni „operacji polskiej” NKWD z Jerzym Wójcickim, redaktorem naczelnym „Słowa Polskiego” w Winnicy, rozmawia Anna Zechenter 84

Dawid Zagził – Polscy komuniści: cena zaprzaństwa 93

Henryk Stroński – Ukarana Marchlewszczyzna 102

Serhij Kokin – Zbrodniarze z NKWD przed sądem. Przypadek Żytomierza 114

Polskie rodziny

Anna Czocher – Najważniejszy jest człowiek. Chrzanowscy i Szlenkierowie 122

Chrzanowscy – ziemianie z Podlasia, spowinowaceni z rodziną Joachima Lelewela i Henryka Sienkiewicza, katolicy. Szlenkierowie – spolonizowana rodzina przemysłowców i filantropów, ewangelicy. Rodziny połączył w 1899 r. ślub Wandy Szlenkierówny z Ignacym Chrzanowskim, późniejszym profesorem Uniwersytetu Jagiellońskiego. Łączyły je również głęboki patriotyzm i idee społecznikowskie.

Komentarze historyczne

Marcin Jurek – Polskie podziemie niepodległościowe w kinematografii PRL 130

Borys Sokołow – Ludzie, wojna i matematyka. Sprawa bolszewickich jeńców 1920 roku 136

Ministerstwo Kultury Federacji Rosyjskiej w przededniu 77. rocznicy Zbrodni Katyńskiej oraz siódmej rocznicy katastrofy samolotu polskiego prezydenta Lecha Kaczyńskiego pod Smoleńskiem podjęło ewidentnie prowokacyjną akcję. W katyńskim miejscu pamięci, w którym znajduje się polski cmentarz wojskowy, otwarto wystawę poświęconą sowieckim jeńcom w Polsce w latach 1919–1921.

Arkadiusz Kutkowski
 – Śmierć ze znakiem zapytania 142

Łukasz Sołtysik – Polowanie na ludzi. Zbrodnia
 lubińska 31 sierpnia 1982 roku 152

Czy protesty z pierwszych dni stanu wojennego oraz prężna działalność struktur podziemnej Solidarności wpłynęły na decyzję władz wojewódzkich, aby w drugą rocznicę podpisania Porozumień Sierpniowych użyć siły i broni palnej przeciwko pokojowej manifestacji?

Sylwetki

Adam Hlebowicz – Mohylewianka.
 Zapiski Marii Jefimow (1912–2006) 171

Ludzie wolności

Andrzej Grajewski
 – Nie tylko dysydentka 180

Rozmowy

Zbrodnie nierozliczone.
 Heinz Reinefarth i Powstanie Warszawskie.
 Z dr. Philippem Martim,
 autorem książki *Sprawa Reinefartha*,
 rozmawiają Filip Gańczak i Maciej Foks . . . 186

Kolegium:

dr hab. Adam Dziuba, dr Wojciech Frazik,
 dr hab. Waldemar Grabowski,
 dr Kazimierz Krajewski,
 dr Mariusz Krzysztofiński,
 dr Sebastian Ligarski, dr Agnieszka Łuczak,
 dr Marcin Majewski, dr hab. Filip Musiał,
 dr Wojciech Muszyński, Jan M. Ruman,
 dr hab. Krzysztof Sychowicz, Anna Zechenter

Redaguje zespół:

Wojciech Butkiewicz – sekretarz redakcji
 (tel. 22 5818813,
 wojciech.butkiewicz@ipn.gov.pl),
 dr Filip Gańczak (filip.ganczak@ipn.gov.pl),
 Jakub Gołębiowski
 (jakub.golebiowski@ipn.gov.pl),
 Romuald Niedzielko –
 zastępca redaktora naczelnego
 (romuald.niedzielko@ipn.gov.pl),
 Jan M. Ruman – redaktor naczelný
 (jan.ruman@ipn.gov.pl),
 Andrzej Sujka (andrzej.sujka@ipn.gov.pl),
 Piotr Źyckiński – fotoreporter

Sekretariat: Maria Wiśniewska
 (tel. 22 5818819, maria.wisniewska@ipn.gov.pl)

Projekt graficzny: Sylwia Szafrńska
 Projekt okładki i łamanie:
 Katarzyna Dziedzic-Boboli

Korekta: Beata Stadryniak-Saracyn

Adres redakcji:
 ul. Wołoska 5, 02-675 Warszawa

Adres do korespondencji:
 ul. Wołoska 7, 02-675 Warszawa

Druk:
 LEGRA Sp. z o.o. ul. Albatrosów 10c,
 30-716 Kraków

W winiecie: oryginalny orzełek
 z czapki powstańczej, fot. Jarosław Wróblewski